

พลังฝีมือในสี่แผ่นดิน

อนงค์ รุ่งแจ้ง¹

บทคัดย่อ

สี่แผ่นดิน เป็นวรรณกรรมชิ้นเยี่ยมที่แสดงทักษะและฝีมือในการประพันธ์ของนักเขียนเอก ทรงคุณค่าทางวรรณศิลป์และสมบูรณ์ด้วยองค์ประกอบของวรรณกรรม คือ มีสาระสำคัญที่ถ่ายทอดด้วยเนื้อหาและแนวคิดเด่นชัด มีกลวิธีการประพันธ์ดีเด่นทั้งทางภาษาและวิธีการเขียน กล่าวคือ เนื้อหาเป็นบันทึกการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ มีแนวคิดและอุดมการณ์เชิดชูสถาบันกษัตริย์และประเพณี แนวคิดในการสะท้อนและให้ความรู้ความเข้าใจเรื่องชีวิต ส่วนกลวิธีการประพันธ์ซึ่งครอบคลุมทั้งภาษาและวิธีเขียน จัดเป็นเทคนิคเฉพาะที่แสดงฝีมือจนทำให้ได้รับยกย่องในฐานะวรรณกรรมชิ้นเอกของศิลปินแห่งชาติด้านวรรณศิลป์คนแรก

คำสำคัญ: พลังฝีมือ สาระสำคัญที่ถ่ายทอด กลวิธีการประพันธ์

Abstract

Si Phaendin (Four Reigns) is a splendid literary work revealing excellent composing skills of an outstanding writer. It is of great art created language and is complete with major literary elements. It contains essences that have been translated into art works through manifestable content and concepts. The composition techniques and language are exceptional. This novel is a record of historical changes. The concepts and philosophy in the novel does not only show appreciation to the royal family,

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

but also traditional Thai culture. Moreover, it presents great philosophy in all aspects of life. The composition techniques, both of language and writing, are unique. This is the reason why this novel has been acknowledged as a masterpiece of literary work composed by the first national artist of Thailand in literature arts.

บทนำ

“สี่แผ่นดิน” งานประพันธ์ชิ้นสำคัญของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ศิลปินแห่งชาติด้านวรรณศิลป์คนแรกของประเทศไทย เป็นที่นิยมและยอมรับว่าเป็นงานแสดงทักษะและฝีมือในการเขียนอย่างยิ่ง จัดเป็นงานวรรณกรรมที่มี “พลังฝีมือ” ดังความหมายตามพจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2545: 422) ที่ได้ให้ความหมายของ “Tour de force” หรือ “พลังฝีมือ” ว่าหมายถึง “งานวรรณกรรมที่เป็นตัวอย่างชั้นเยี่ยม แสดงทักษะและฝีมือชั้นครูในการประพันธ์ของนักเขียนเอก ...” นอกจากนี้ พจนานุกรมฉบับดังกล่าวยังระบุอีกว่า “คำ พลังฝีมือ ยังอาจใช้เมื่อบรรยายถึงงานเขียนที่มีคุณค่าเด่นเฉพาะในด้านกลวิธีการประพันธ์” อีกด้วย

สี่แผ่นดิน เป็นงานที่ทรงคุณค่าทางวรรณศิลป์และถึงพร้อมด้วยองค์ประกอบของวรรณกรรมชั้นเลิศ คือ

1. มีสาระสำคัญที่ถ่ายทอดดี ประกอบด้วย
 - 1.1 เนื้อหามีคุณค่า
 - 1.2 มีแนวคิดเด่นชัด
2. มีกลวิธีการประพันธ์ดี ประกอบด้วย
 - 2.1 กลวิธีทางภาษาดี
 - 2.2 กลวิธีทางการเขียนดี

การวิเคราะห์ดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับที่ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ อดีตนายกรัฐมนตรี ให้คำนิยมไว้ในหนังสืออนุสรณ์ 20 เมษายน 2554 100 ปี ชาตกาล บุคคลสำคัญของโลก ชื่อคึกฤทธิ์ ว่า สี่แผ่นดิน เป็น ผลงานที่เพียบพร้อม

ด้วยคุณภาพและคุณลักษณะของวรรณศิลป์ (100 ปี ชาตกาล บุคคลสำคัญของโลก ชื่อคึกฤทธิ์, 2554) ด้วยคุณค่าดังกล่าวข้างต้นในบทความนี้จึงมุ่งนำเสนอการวิเคราะห์พลังฝีมือของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสี่แผ่นดิน โดยนำเสนอเป็นสองประเด็นสำคัญ คือ สารสำคัญและกลวิธีการประพันธ์ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. **สารสำคัญที่ถ่ายทอด** สามารถแบ่งได้เป็นสองประการหลักคือ เนื้อหามีคุณค่า และแนวคิดเด่นชัด โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 เนื้อหามีคุณค่า

การมีคุณค่าทางเนื้อหาในที่นี้หมายถึง ผู้ประพันธ์ได้นำเหตุการณ์จากความเป็นจริงผสานด้วยจินตนาการในลักษณะของเรื่องแต่งได้อย่างกลมกลืนเหมาะสมยิ่ง สี่แผ่นดินเป็นเรื่องของชาววังและชีวิตชาววังในสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงสมัยรัชกาลที่ 8 มีรายละเอียดในราชสำนักที่มีช่วงระยะเวลาครอบคลุมยาวนานถึง 50 ปี ดังที่ ว.วินิจฉัยกุล กล่าวไว้ใน บทความชื่อ “สี่แผ่นดิน ในสามวัย” ว่า เรื่องนี้มีรายละเอียดหลายประการที่เป็นความจริงทางประวัติศาสตร์ที่ควรรับรู้ (สุวิทย์ ว่องวิระ, 2535: 166) ทั้งเจตนาสำคัญของผู้ประพันธ์ก็ได้กล่าวไว้ชัดเจนในคำนำของสี่แผ่นดินว่า เขียนขึ้นตามเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ว่า “ถ้าหากว่า จะเปรียบเหตุการณ์สำคัญๆ ที่เกิดขึ้นนั้น เป็นลายโครงบนผืนผ้าลายอย่างไทยๆ” ผู้ประพันธ์ก็มีเจตนา “ที่จะให้หนังสือเรื่องสี่แผ่นดินนี้เป็นลายประกอบ เพื่อจะได้ทำผ้าลายผืนนั้นให้มีลวดลายเต็มขึ้นและวิจิตรพิสดารยิ่งขึ้น”

สมบัติ ภูภาญจน์ กล่าวว่า ผู้ประพันธ์สร้างเรื่องนี้จากการใช้เหตุการณ์จริงมาเป็นฉากของเรื่อง แล้วใช้จินตนาการสร้างและวางตัวละครอย่างเหมาะสมกับเรื่องและฉากในแต่ละช่วงตอน โดยพยายามให้ถูกต้องตรงตามความเป็นจริงให้มากที่สุด (สมบัติ ภูภาญจน์, 2554: 125) โดยเฉพาะการสร้างบุคลิกลักษณะของตัวละคร ก็ยึดความจริงเป็นหลัก ทั้งคอยระวังมิให้พูดหรือทำสิ่งใดอันเกินความจริงไปได้เลย และด้วยเหตุนี้ตัวบุคคลในเรื่องจึงดูสมจริงในความรู้สึกของผู้แต่งและโดยเฉพาะต่อผู้อ่านที่รู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตัวละคร ยิ่งไปกว่านั้นผู้ประพันธ์ยังบอกอีกว่าสิ่งที่ประวัติศาสตร์ไม่ได้จารึกก็คือรายละเอียดเกี่ยวกับชีวิตและความเป็นอยู่ตลอดจนความคิดเห็นของคนที่ต้อง

ประสบเหตุการณ์และการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น โดยระบุว่า “ถ้าหากเราได้ทราบรายละเอียดต่างๆ นั้นได้บ้าง เราก็จะสามารถเข้าใจความคิดเห็นและความรู้สึกนึกคิดบางอย่างและปฏิกิริยาต่างๆ นั้นได้มากขึ้น ไมเช่นนั้นเราก็ไม่อาจอยู่ในฐานะที่จะอธิบายมูลเหตุของเหตุการณ์ในอดีตได้แจ่มแจ้ง และอาจไม่เข้าใจว่าเพราะเหตุใดจึงได้มีปฏิกิริยาบางอย่างเกิดขึ้นหลังจากได้มีเหตุการณ์นั้นๆ เกิดขึ้นแล้ว” คำชี้แจงของผู้ประพันธ์ดังกล่าว จึงส่งผลให้สี่แผ่นดินเป็นเสมือนบันทึกประวัติศาสตร์ที่ทำให้คนไทยได้รู้จักและเรียนรู้เรื่องของชาติ วัฒนธรรมตลอดจนประเพณีอย่างดียิ่ง มีคุณค่าในเนื้อหาสาระมากกว่จะเป็นเพียงเรื่องแต่งขึ้นเรื่องหนึ่งเท่านั้น ยิ่งเมื่อได้พิจารณาผนวกกับความเห็นที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชเองได้เคยกล่าวไว้ใน “วรรณกรรมที่ดีจะดำรงอยู่ได้ต้องอาศัย 2 สิ่ง คือ (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2553: 11)

1. สาระสำคัญที่ต้องถ่ายทอด
2. ไฟและพลังจากคนเขียน

คำกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นสาระและพลังของงานชิ้นนี้ที่สอดคล้องกับคำอธิบายถึงหลักการของงานเขียนหรือวรรณกรรมว่าไม่ได้อยู่ที่ทำให้คนดีขึ้น แต่อยู่ที่ต้องทำให้คนเกิดปัญญา คือทำให้ผู้อ่านสามารถติดตามได้ว่า ได้พบเห็นสิ่งใดบ้างในงานเขียนชิ้นนั้น จนกระทั่งสามารถนำไปคิดต่อ จนเกิดปัญญามากขึ้นกว่าเดิม

1.2 แนวคิดเด่นชัด

แม้ว่าการนำเสนอแนวคิดในเรื่องสี่แผ่นดินนั้นมีความวิเคราะห์ไว้มากพอสมควร อย่างไรก็ตามเมื่อประมวลว่าผู้ประพันธ์ต้องการจะสื่อสิ่งใดเป็นสำคัญ ผนวกกับสิ่งที่ผู้ประพันธ์ได้เคยนำเสนอ จะพบได้ว่ามีประเด็นสำคัญที่สามารถสรุปได้ดังนี้

1.2.1 แนวคิดและอุดมการณ์เชิดชูสถาบันกษัตริย์และประเพณี

ก. **วิทยากร เชียงกุล** ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ในบทความชื่อ “สี่แผ่นดินกับแนวคิดเชิดชูสถาบันกษัตริย์และประเพณี” ว่า ผู้ประพันธ์ได้ใช้ฝีมืออันประณีต ละเอียดลออ และมีศิลปะยิ่ง สร้างสี่แผ่นดินให้มีบทบาทในการเผยแพร่และสร้างทดแทนขึ้นใหม่ด้วยอุดมการณ์แบบประเพณีนิยมและกษัตริย์นิยม (สุวิทย์ ว่องวิระ, 2535: 180-181) ซึ่งก็ได้รับความสำเร็จอย่างงดงามยิ่ง

นอกจากนี้ยังวิเคราะห์ได้ว่าผู้ประพันธ์เป็นผู้ที่จงรักภักดีและเชิดชูสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ และเป็นผู้พยายามสร้าง ทั้งส่งเสริมตลอดจนให้ความสำคัญต่อคนรุ่นใหม่ในอันที่จะได้เกิดความเข้าใจและยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติมาอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากตอนหนึ่งของจดหมายโต้ตอบกับ ธีรยุทธ บุญมี ซึ่งถือว่าได้สร้างเสริมให้แนวคิดดังกล่าวข้างต้นนี้แข็งแกร่งขึ้นว่า

“สถาบันพระมหากษัตริย์ในเมืองไทยนั้น เรียกได้ว่าเป็นสถาบันที่มีบุญญาภินิหาร ประกอบด้วยพระบารมีที่ได้สั่งสมมาเป็นเวลานานนับพันปี เพราะฉะนั้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยแล้ว สถาบันพระมหากษัตริย์ ก็ยังคงอยู่ได้ด้วยพระบารมีที่ได้สั่งสมมาแล้วนั้น ... แต่ด้วยพระเดชะบารมีของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพระบรมราชจักรีวงศ์ สถาบันพระมหากษัตริย์จึงยังคงสืบเนื่องมาได้จนถึงทุกวันนี้...” (สมบัติ ภูภาณุจัน, 2554: 285)

ข. **ม.ร.ว.พัศตร์พริ้ง ทองใหญ่** มารดาของบุตร-ธิดาของผู้ประพันธ์ ได้เคยกล่าวถึง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชไว้ว่า “ท่านมีความเป็นไทยเป็นอย่างยิ่ง เหมาะสมที่จะกล่าวว่า คึกฤทธิ์ ที่สุดของความเป็นไทย ท่านเน้นมากอย่างภาษาที่พูด เป็นคนไทยที่พูดไทยคำ อังกฤษคำ ท่านก็ไม่ชอบใจ” (100 ปี ขาตกาล บุคคลสำคัญของโลก ชื่อคึกฤทธิ์, 2554: 87)

กล่าวได้ว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้มั่นคงในความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างยิ่ง พระองค์เจ้าคำรบฯ ผู้เป็นบิดา รับราชการในสมัยรัชกาลที่ 6 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดความภักดีของพระบิดาไว้ในสี่แผ่นดิน ตอนแม่พลอยถามคุณเปรมว่า ในช่วงระหว่างสมัยรัชกาลที่ 5 กับรัชกาลที่ 6 ต่างกันอย่างไร ซึ่งคำตอบจากคุณเปรมประมวลได้ว่า ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีแต่ผู้หลักผู้ใหญ่ แต่ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นสมัยของคนหนุ่มคนสาวและทุกคนที่พร้อมจะรับใช้สนองเบื้องพระยุคลบาท และสิ่งนี้ก็ปลุกฝังมายังคนรุ่นท่าน เพราะเติบโตมาในท่ามกลางบรรยากาศนั้น คือรู้ว่า ในแผ่นดินนี้ อะไรสำคัญ อะไรสูงสุด อะไรทำให้ประเทศชาติอยู่ได้ ด้วยเหตุความเกี่ยวเนื่อง

อันลำดับตามเชื้อสายมาเช่นนี้ คงไม่ต้องหาถ้อยคำใดมาบรรยายหรือเล่าถึงความจงรักภักดีต่อพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์อีกแล้ว (100 ปี ชาตกาล บุคคลสำคัญของโลก ชื่อคึกฤทธิ์, 2554: 95)

ค. เลียม อยุทธกิจ ชาวต่างชาติผู้ประทับใจในวรรณกรรมสี่แผ่นดิน ได้กล่าวชื่นชมความสามารถด้านวรรณศิลป์ของท่านผู้ประพันธ์โดยระบุว่า “เนื่องจากวรรณกรรมเรื่องนี้ มีเรื่องราวที่สามารถทำให้คนอ่านเข้าไปอยู่ในยุคนั้นได้ ถือเป็นวรรณกรรมที่มีครบรสชาติ และเสนอเรื่องราวที่เป็นไทยได้ละเอียดลออมาก” จนถึงเน้นกับใครต่อใครที่เป็นชาวต่างชาติด้วยกันว่า “ถ้าอยากรู้เรื่องเมืองไทยต้องอ่านสี่แผ่นดิน ซึ่งจะทำให้เข้าใจว่าที่มาที่ไปของเมืองไทยเป็นอย่างไร จะรู้คำตอบว่าสังคมไทยทำไม่เป็นอย่างนี้” (100 ปี ชาตกาล บุคคลสำคัญของโลก ชื่อคึกฤทธิ์, 2554: 119)

ง. จุติ ไกรฤกษ์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสาร (ซึ่งมีศักดิ์เป็นหลาน) ได้กล่าวถึงว่า ตนเองจำได้ดีว่า คำที่ท่านคึกฤทธิ์มักพูดเสมอคือ “หากคนไทยรู้จักเรียนประวัติศาสตร์แบบไม่ท่องจำ ทั้งเรียนทั้งอ่านให้มาก ก็จะทำให้ประเทศไทย หากไม่มีพระมหากษัตริย์ สังคมไทยจะไม่สามารถดำเนินมาจนถึงวันนี้” (100 ปี ชาตกาล บุคคลสำคัญของโลก ชื่อคึกฤทธิ์, 2554: 123)

จ. สุบิน ปิ่นขยัน พูดถึง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ว่า “ความที่เป็นนักปราชญ์และนักจินตนาการ ผสมกับการเป็นนักอ่านและมีความจำเป็นเลิศ ดังนั้นเมื่อจะเรียบเรียงอันใด ก็อยู่บนพื้นฐานของข้อมูลและข้อเท็จจริงที่ได้รับทราบและใช้การอ่านเข้าช่วยในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ สำคัญคือการเป็นนักประพันธ์จึงทำให้งานที่เขียนเป็นอมตะ” (100 ปี ชาตกาล บุคคลสำคัญของโลก ชื่อคึกฤทธิ์, 2554: 139)

1.2.2 แนวคิดในการสะท้อนและให้ความรู้ความเข้าใจ

เรื่องชีวิต

กล่าวได้ว่า สี่แผ่นดิน แสดงแนวคิดในเรื่องชีวิตได้อย่างชัดเจน จากทั้งคำพูดในบทสนทนาของตัวละคร หรือในการบรรยายของผู้ประพันธ์ที่พูดถึงไม่ว่าจะเป็น พลอย คุณเปรม คุณสาย ซ้อย และคุณเชย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ก. **พลอย** ในบทราฟิงของพลอยก่อนสิ้นใจ เธอนึกถึงคุณเปรม ซึ่ง ว. วนิจชัยกุล ได้วิเคราะห์เนื้อหาในส่วนนี้ไว้ว่า ถือเป็นการสรุปแนวคิดรวบยอดของ “สี่แผ่นดิน” ด้วยการให้พลอยได้เรียนรู้และรวมถึงย้อนไปทบทวนชีวิตที่ผ่านมาตลอดเวลา 64 ปี ที่เธอได้เห็นความเปลี่ยนแปลงชนิด “พลิกแผ่นดิน” มาแล้วว่า **“ชีวิตเป็นเช่นนี้แหละหรือ”** (สุวิทย์ ว่องวีระ, 2535: 182-3)

พลอย ผู้ซึ่งรักภักดีในสถาบันกษัตริย์ เป็นหญิงสาวที่มาเติบโตในวัง ใกล้ชิดอยู่กับเสด็จ ทำให้เธอรู้สึกมีหลักยึดอันมั่นคงของชีวิต และเห็นว่าทุกชีวิตในวังนั้น แวดล้อมและดำรงอยู่ได้ด้วยพระมหากษัตริย์ เมื่อเธอแต่งงานเป็นภริยาคุณเปรม และคุณเปรมก็เป็นข้าราชการบริพารผู้ภักดีในพระมหากษัตริย์ ก็เท่ากับได้เชื่อมโยงความรักความภักดีและผูกพันนั้นขึ้นในใจพลอยอีกระดับหนึ่ง ดังนั้น เมื่อรับรู้ถึงการเสด็จสวรรคต พลอยจึงกระทบกระเทือนใจอย่างมิอาจจะรับได้ว่า **“นี่เป็นธรรมดาของโลก”** เธอรู้สึกเหมือนว่าหลักหรือแกนของโลกมนุษย์ที่เธอรู้จักนั้นสลายลง (สุวิทย์ ว่องวีระ, 2535: 185)

อย่างไรก็ตามพลอยก็ต้องดำเนินชีวิตเรื่อยมา และนี่ก็คือคำตอบของชีวิตในช่วงตอนหนึ่ง ครั้นพอถึงรัชกาลที่ 6 เสด็จสวรรคต แม้พลอยจะมีได้รู้สึกสะเทือนใจมากเท่าครั้งรัชกาลที่ 5 แต่ก็ทำให้เข้าใจในความเป็นไปและความไม่เที่ยงแท้ของโลกและชีวิต จนมาเมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ทรงสละราชสมบัติและเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เกิดความแตกแยกกันขึ้นในแผ่นดินและรุนแรงต่อความรู้สึกของพลอย เมื่อลูกตนนคืออันและอืดกระทบกระทั่งกัน และสุดท้ายลูกตนนกับลูกเลี้ยงขัดแย้งกันรุนแรง จนยากที่พลอยจะทำใจ พลอยเจ็บปวดกับเหตุการณ์นี้ แต่ก็มารู้สึกปิติได้อีกครั้ง เมื่อพระเจ้าอยู่หัวพระองค์น้อย รัชกาลที่ 8 เสด็จขึ้นวัดพระนคร พลอยตื่นเต้นยินดี แต่แล้วก็เหมือนสายฟ้าฟาด พระองค์เสด็จสวรรคต ซึ่งกะทันหันเกินกว่าพลอยจะทำใจและยอมรับได้ เธอรู้สึกเหนื่อยหน่ายและท้อแท้ ที่สุดท้ายพบพาทนต์ด้วยคำราฟิงถึงคุณเปรมว่า **“ชีวิตมีอะไรหลายอย่างเหลือเกินที่เรายังมิเข้าใจแจ่มแจ้ง”** ซึ่งทั้งหมดก็ได้สะท้อนแนวคิดทั้งเรื่องความยึดมั่นในสถาบันกษัตริย์ ผนวกกับแนวคิดที่ผู้ประพันธ์พยายามให้ผู้อ่านหาคำตอบเองในความเป็นชีวิตว่า หาได้มีอะไรเที่ยงแท้แน่นอนไหม

ข. **คุณเปรม** ผู้ประพันธ์ได้สร้างคุณเปรมให้ยังงในความคิดชีวิต **“แบบธรรมดาตามมนุษย์”** นับแต่เมื่อคุณเปรมเริ่มเข้ามาเกี่ยวข้องกับพลอย เธอรู้สึก

ถึงความเป็นคนหนุ่มที่สุภาพ บุคลิกดี มีความรู้ และมีเมตตา จนพลอยรู้สึกว้าวเมื่อได้แต่งงานกับคุณเปรม นั่นคือเธอได้อีกหนึ่งหลักมั่นของชีวิต แต่แล้วคนดีของพลอยก็มีเหตุให้เธอต้องสะท้อนสะท้อนใจเมื่อปรากฏว่า คุณเปรมมีลูกติดกับภรรยาที่เป็นคนรับใช้ หลังจากคุณเปรมรับใช้ใกล้ชิดเจ้านายจนเติบโตได้ดีในหน้าที่การงานในสมัยรัชกาลที่ 6 ก็ต้องมาตกอยู่ในภาวะแห่ง “ดูดยภาพ” จนต้องลาออกและผันตัวเองไปเลี้ยงม้าและกระทั่งไปเสียชีวิตในวัยอันไม่สมควร เนื้อหาในช่วงตอนนี้ได้ทำให้ผู้อ่านเห็นสาระอันประจักษ์แจ้งประการหนึ่งที่ผู้ประพันธ์กำหนดให้ได้เรียนรู้ นั่นคือ **“ความเป็นอนิจจังของชีวิตและของทุกสรรพสิ่ง”** ซึ่งภายหลังพลอยเองก็ยิ่งได้เรียนรู้ถึงสัจธรรมข้อนี้ เมื่อเห็นความเสื่อมโทรมของพระบรมมหาราชวังและบ้านของตนเองซึ่งถูกระเบิดในยามสงคราม

ยิ่งไปกว่านั้น แม้คำพูดจาก “ฮืด” บุตรชายคนเล็ก ผู้ที่วางชีวิตง่าย ๆ สบาย ๆ อยู่ชิดใกล้กับมารดา จน “ฮั่น” ผู้เป็นพี่ชายและเสวีคนรักของประไพ ผู้เป็นน้องสาวกล่าวเชิงปรามาสว่า ทำไมจึงไม่ทำการงานใดให้เป็นกิจลักษณะ ผู้ประพันธ์ก็ยังได้ฝากคำพูดที่สะท้อนความเข้าใจถึงเรื่อง **“ความไม่แน่นอน”** ไว้ตอนที่รัชกาลที่ 7 ทรงสละราชสมบัติว่า “ในหลวงทรงสละราชสมบัติอย่างแน่นอนแล้วแม่” ทำให้พลอยตกใจและว่า “...ไม่อยากจะเห็นบ้านเมืองเป็นไปถึงเพียงนี้ รู้สึกว่าผิดแบบแผน ประเพณี...” จากที่เธอเคยเห็นมา และจากคำพูดนี้ฮืดได้พูดต่อว่า “ลูกเสียดยิ่งกว่านั้นไปอีก เมืองไทยเราเพิ่งเปลี่ยนมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ยังไม่ทันไร เราก็ยังต้อง มาเสียคนสำคัญที่เป็นประชาธิปไตยไปมากที่สุดคนหนึ่ง” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2552: 707)

ถ้อยคำจากบทสนทนาของตัวละครในส่วนนี้ ผู้เขียนเองเห็นว่า นอกเหนือจากความสะเทือนใจของสองแม่ลูกแล้ว อีกประการหนึ่งที่ชัดเจนก็คือ **“ฮืด”** ช่วยยืนยันได้ถึง **“ความไม่แน่นอน จริ่งของสิ่งใดๆ ก็ตาม”**

ค. คุณสาย สตรีผู้ใหญ่ในราชสำนักผู้เข้าใจชีวิต แม้จะถูกมองว่ามีโลกแคบเพียงเรื่องราวในรั้วในวัง แต่ผู้ประพันธ์ก็ได้เจาะจงให้คุณสายพูดจาถึงสอนพลอยและซ้อย ได้อย่างคนที่เติบโตมาด้วยคุณธรรมและแบบแผนประเพณีอันดี คุณสายแม้มีบุคลิกลักษณะเป็นแบบฉบับไปอยู่บ้าง แต่โดยระบบคิดคุณสายก็จัดเป็น **“สตรีที่มีวิถีของมนุษย์ธรรมดาคนหนึ่ง”** เช่นกัน คืออยู่ในวังก็ถวายตัวเป็นข้าของเสด็จฯ (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2552: 24) สอนวิธีการคลานเข้า

เป็นการสะท้อนวิธีการเคารพต่อเจ้านายให้พลอย เกรงครัดต่อหน้าที่โดยสอนให้พลอยผู้จะเป็นภรรยาต้องปรนนิบัติและจงรักภักดีสามี อันจะทำให้ครอบครัวเรียบร้อย อบอุ่นและผูกพัน และหลายครั้งที่คุณสายพุดจาสะท้อนความคิดเรื่องบาปบุญคุณโทษ อันเป็นความเชื่อในวิถีพุทธ ดังตอนที่นั่งรถม้า ช่วงที่ห้ามมิให้คนขับใช้แสฟาดม้า (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2552: 96) เป็นต้น

ง. **ช้อย** สาวชาววังที่ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ปราโมช สร้างบุคลิกให้เป็นตัวแทนของสาวชาววังแท้ โดยเป็นคนมีไหวพริบฉลาด พุดจาคมคาย มีอารมณ์ขัน ผู้เขียนเองออกจะชื่นชมแม่ช้อยอยู่ทีเดียว โดยเฉพาะความเป็นตัวของตัวของเธอ มั่นคงไม่วูบไหว และที่สำคัญคือ มีปฏิภาณ หลักแหลม วาจาแฝงอารมณ์ขัน ผู้ประพันธ์ถือว่าช้อยเป็นตัวแทนของสาววังแท้ ทั้งนี้พิจารณาได้จากคำที่ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงเอกลักษณ์ของสาววังว่า “แม่ช้อยเป็นสาววังแท้ สาววังโบราณเขามีเซ็นส์ออฟฮิวเมอร์ มีwitz มีปฏิภาณ ได้ตอบฉลาดาน พุดจาเก่ง พุดให้คนหัวเราะได้ทั้งวัน ทำให้เกิดความรื่นรมย์ได้มากที่สุดทีเดียว แล้วเป็นคนมีฝีมือในทุกอย่าง ทำงานผู้หญิงเก่ง ไม่ว่าจะเป็นอะไร ทำงานด้วยมือเก่งหมด ไม่ว่าจะเป็นดอกไม้ ทำกับข้าว อย่างที่แม่ช้อยมาพรรณานาตอนหลัง แก่ไปขายห่อหมกก็ขายทุน มันสู้เขาไม่ได้ คนอื่นเขาไม่ได้ทำดี แต่เขาจะเอาสตางค์ เขาทำหลอกๆ ขายใส่ก้างปลาไปมั่ง อย่างนั้นแม่ช้อยทำไม่เป็น แก่ก็เลยต้องเลิกค้าขาย คือลักษณะสาววังเขาอย่างนั้นเป็นคนมีฝีมือ เป็นคนมีปฏิภาณว่องไว เป็นคนพุดจาฉลาดแหลมคมแล้วก็มีอารมณ์ขัน นี้อยู่ในตัวแม่ช้อยหมด” (สุวิทย์ ว่องวิระ, 2535: 142)

ที่สำคัญช้อยเป็นคน**เข้าใจชีวิต** เป็นเพื่อนใกล้ชิดและเคยเตือนสติพลอยอยู่เสมอ หลายครั้งช้อยปรารภว่าเห็นดีเห็นชอบ แต่ก็ไม่เป็นทุกชิ้นก็เพราะไม่ได้คาดหวังอะไรมาในชีวิต ความตรงไปตรงมาและการเข้าใจชีวิตของช้อย เห็นได้ชัดจากอีก 2 เหตุการณ์คือตอนที่เธอไม่สนับสนุนพลอยให้รักพี่เนื่อง แม้จะเป็นพี่ชายของเธอ ด้วยเหตุผลว่า เป็นคนไม่เอาจริงเอาจังกับการงาน และในตอนนั้นปลายาชีวิตที่แก่ตัวและทรุดโทรมลง ช้อยก็มิได้รู้สึกท้อท้อกับสิ่งนี้ กลับหัวเราะพุดคุยอย่างสนุกสนาน อันแสดงความเข้าใจชีวิตของเธออีกครั้ง (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2552: 151) ยิ่งไปกว่านั้น เหตุการณ์ตอนที่ช้อย ชาววังวัยห้าสิบ กล่าวกับพลอยเพื่อนสนิทว่า “คนเราจะเป็นเศรษฐีหรือยากจนมันอยู่ที่ใจ อย่างฉันเกิดมาเป็นเศรษฐีตลอดชาติ ถึงไม่มีใครมีอัฐแต่มีความสบายใจ ส่วนบางคนเขา

ร่ำรวยเท่าไรๆ ก็ไม่รู้จักพอ ต้องนั่งหน้าνώดัวขวมดจะหาให้มากยิ่งขึ้นไปอีก กินไม่ได้นอนไม่หลับ ถึงจะมีเงินมากเท่าไรก็ยังไม่มีความสุขเท่ากับคนยากจนอยู่นั่นเอง” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2552: 908) ยิ่งยืนยันในความเข้าใจชีวิตของช้อยลุ่มลึกขึ้น

จ. คุณเชย เป็นอีกผู้หนึ่งที่เข้าใจชีวิต ผู้ประพันธ์สร้างบุคลิกลักษณะให้เธอเป็นผู้มีจิตใจดีและเป็นที่ยกย่องของพลอย โดยพลอยบอกว่า สำหรับคุณเชยนั้น นอกจากให้ความรัก คุณเชยก็ยังเป็นฝ่ายให้ทุกอย่างโดยไม่เคยนึกจะเอาสิ่งใดตอบแทนเลย (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2552: 422) ด้วยคุณเชย**เข้าใจชีวิต** ดังปรากฏในเรื่องว่า “คุณเชยพูดถึงความยากจนอย่างเป็นของธรรมดา ไม่ปรากฏว่ามีความน้อยเนื้อต่ำใจ หรือมีความสุขโทมนัสซ่อนเร้นอยู่ในใจเลยแม้แต่น้อย ความจนก็ดี ฐานะปัจจุบันร่วมกับคุณหลวงก็ดี เป็นสภาพที่คุณเชยรับเอาโดยปราศจากปัญหาความข้องใจหรือความรังเกียจ คุณเชยพูดถึงความจนโดยปราศจากความเกรงกลัวและพลอยก็รู้ว่า สำหรับคุณเชยนั้น ความจนหรือความเป็นเศรษฐกิจไม่สามารถจะเปลี่ยนนิสัยใจคอหรือลักษณะนิสัยอันแท้จริงเสียได้ จะมีหรือจะจน คุณเชยก็ยังเป็นคุณเชยอยู่นั่นเอง” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2552: 421)

2. กลวิธีการประพันธ์ดี ประกอบไปด้วย กลวิธีทางภาษาดี กลวิธีทางเขียนดี โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 กลวิธีทางภาษาดี

นับเป็นคุณสมบัติอันแสดงถึงอัจฉริยะของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชอย่างยิ่ง ที่เรียงร้อยสี่แผ่นดินได้ซาบซึ้ง ทั้งการใช้ถ้อยคำสำนวนในการอธิบายบรรยายและเดินเรื่องเหมาะสม สอดคล้องกับเนื้อหา ตอนใดจะตัดเรื่องให้เร็ว กระชับ ก็จะใช้ภาษาได้อย่างสอดคล้องกับบริบทและสถานการณ์ไม่ว่าจะเป็นความจริงจังภักดีต่อกษัตริย์ของคุณเปรม ความห้าวหาญหึกกรานใจแม่จากคนรุ่นใหม่แบบอันและประไพ เหน็บแนมแกล้งขันแบบช้อย อารมณ์ขัน สนุกสนานมองโลกในแง่ดีและทั้งภักดีต่อกษัตริย์แบบพ่อเพิ่ม และฮึด และความฉลาดหลักแหลมในเรื่องของมนุษย์จาก เสตัจจ์ เจ้านายสตรีที่ฉลาดเฉลียว ทั้งหมดนี้เป็นเสน่ห์หนึ่งที่แสดงความอลังการผ่านภาษาโดยฝีมือเขียนของท่านผู้ประพันธ์

กล่าวโดยภาพรวมในเรื่องนี้ ผู้เขียนเห็นว่า ผู้ประพันธ์มีความสามารถมากในการใช้ภาษาต่างๆ ทั่วน่าอ่านและชวนให้ติดตาม ซึ่งถ้าเพียงแต่ดูอย่างผิวเผิน ก็อาจจะเห็นเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ แต่เมื่อพิจารณาถึงคำว่า ง่าย

อันชวนให้ติดตามและอ่านนั้น แท้จริงแล้วกลับไม่่ง่ายที่ใครจะทำได้ดีเท่า ในสี่แผ่นดินจึงครบถ้วนทุกอรรถรส ทั้งที่ปรากฏในบทสนทนาและบทบรรยายที่กินใจ ดังจะยกมาเป็นตัวอย่างในบางช่วงตอนต่อไปนี้ และจะได้กล่าวถึงการใช้ถ้อยคำภาษาเป็นตัวอย่างไว้ด้วย ดังนี้

ก. ตอนคุณเปรมพุดกับพลอยถึงความสภาพการณ์ความเป็นอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 6 รายละเอียดในการบรรยายมีดังนี้

“ฉันเห็นน้ำพระทัยท่านแล้ว เลยขอพระราชทานอะไรไม่ลง แต่แรกเคยนึกว่าจะถวายตาอันให้แก่นักเรียนทุนส่วนพระองค์ ถ้าฉันขอก็คงจะได้ แต่คิดไปก็ไม่ขอละ ฉันส่งสารท่าน คนอื่นๆ ที่ได้รับพระมหากรุณา เขากินอยู่อย่างฟุ่มเฟือย ไม่ต้องอนาทรร้อนใจ แต่พระองค์ท่านเองเสียอีกทรงอยู่อย่างง่าย ๆ ลำพังแต่พระองค์เองก็หมดเปลืองไม่เท่าไร เสวยนิดๆ หน่อยๆ เครื่องต้นเย็นๆ ชืดๆ ไม่เป็นรส สนับเพลบางที่ก็ขาด บางที่ก็ทรงพระภูษาแดงผืนเดียวประทับทรงพระอักษร เขาตั้งน้ำบาร์เลย์ไว้ถ้วยหนึ่ง น้ำยาอุทัยถ้วยหนึ่ง ก็เสวยไปจนหมดไม่เห็นจะเรียกร้องอะไร ฉันคิดๆ ดูแล้วว่า รายจ่ายส่วนพระองค์แค่นี้ นั้น หนาตาฉันก็ถวายได้ไม่แพงเกินกว่าที่จะรับเป็นอุปฐากพระองค์หนึ่งเลย” (ศึกฤทธิ์ ปราโมช, 2552: 535)

จะเห็นได้ว่า ผู้เขียนใช้ภาษาดี คำเรียบง่าย ไพเราะ โดยเฉพาะคำราชาศัพท์ ที่สะท้อนความจงรักภักดีและเทิดทูน เช่น “เห็นน้ำพระทัยขอพระราชทานอะไร ได้รับพระมหากรุณา” และทั้งล้วนให้ความรู้สึกถึงการเกรงใจ เช่น “ขอไม่ลง” จากนั้นจึง “ไม่ขอละ” หรือ การเลือกใช้คำแสดงความสละทวงสบายของบุคคลอื่นที่ให้ความหมายเชิงลบเมื่อพูดถึง “ฟุ่มเฟือย ไม่อนาทรร้อนใจ” ในขณะที่พระมหากษัตริย์ “หมดเปลืองไม่เท่าไร เสวยอะไรก็ไม่เป็นรส ไม่เห็นจะเรียกร้อง ไม่แพงเกินกว่าจะ อุปฐากได้” ตรงนี้ดูเหมือนผู้ประพันธ์จริงใจที่จะใช้คำว่า “ไม่” เพื่อให้เห็นว่า มิได้มีความเป็นเจ้ายศเจ้าอย่างแต่ประการใด แม้ว่าจะเป็นเจ้านายก็ตาม ซึ่งก็เป็นคำที่สื่อถึงความประทับใจ ชื่นชมในพระองค์

ข. เหตุการณ์ตอนที่เปรมคำรำพึงของพลอย เมื่อได้ฟังคำอธิบายของพ่อเพิ่มเกี่ยวกับความสมบูรณ์พูนสุขของบ้านเมือง ทำให้พลอยรู้สึก ว่า “คำอธิบายของพ่อเพิ่มก็เห็นว่าใกล้กับความจริงอยู่มาก การแต่งกายในสมัยนั้นก็ดี การกินอยู่อย่างฟุ่มเฟือย การใช้จ่ายอย่างฟุ้งเฟ้อ ตลอดจนการประพาดประชัน

กันก็ดี ตามคำพ่อเพิ่มว่า เป็นสัญลักษณ์ของยุคที่บริบูรณ์ เป็นเครื่องหมายว่าทุกคนในสมัยนั้น อาศัยความสมบูรณ์พูนสุขของบ้านเมืองอันเป็นผลจากการกระทำในยุคก่อน ได้ใช้ชีวิตประจำวันอย่างสุขกายสบายใจ ปราศจากปัญหา ปราศจากความขัดใจ และด้วยความรู้สึกลึกซึ้งแน่นอน ปราศจากความวิตกกังวลถึงอนาคต” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2552: 534)

จะเห็นได้ว่าภาษาในตอนนี้ได้ใช้โครงสร้างของประโยครวบและสรุปความ ซึ่งเป็นการเขียนแบบง่าย ๆ แต่ได้ความกระชับและเน้นความหมายในตอนท้าย คือ การแต่งกายก็ดี การพุ่มเฟิยฟุ้งเพื่อ ตลอดจนประหวอดประชันกันก็ดี ถือเป็นการยกตัวอย่างเพื่อจะสรุปว่า ล้วนเป็นสัญลักษณ์ของยุคที่บริบูรณ์ นั่นคือเป็นผลพวงจากความสมบูรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ในข้อความดังกล่าวนี้ ถือว่าสร้างน้ำหนักคำได้ดี เพราะใช้คำว่า “การ” นำหน้าคำอื่นที่บ่งบอกสภาพการณ์หรืออาการ เช่น การแต่งกาย การกินอยู่ การใช้จ่าย การประหวอดประชัน

นอกจากนี้ยังมีการหลាក់คำที่น่าสนใจในคำที่มีความหมายคล้าย ๆ กันเช่น **สัญลักษณ์ที่บริบูรณ์ เครื่องหมายของความสุข และใช้คำเดิมซ้ำ** เพื่อเพิ่มน้ำหนักความ เช่น **ปราศจากปัญหา ปราศจากความขัดใจและด้วยปราศจากความกังวล** ใช้ภาษาที่เป็นสำนวนเหมือนวลีสำเร็กรูปที่คนไทยจะรู้จักดี เช่นคำว่า สมบูรณ์พูนสุข สุขกายสบายใจ อันเป็นชุดคำ ชุดละ 4 คำ มีสัมผัสคล้องจองตรงกลาง ตัวอย่างที่ยกมาเหล่านี้ถือเป็นศิลปะประโยคและเสน่ห์ของคำที่เจาะจงใช้เราให้ผู้อ่านติดตาม

ค. เหตุการณ์ตอนที่เสด็จฯ ทรงสอนพลอยในเรื่องของพีเนียง เมื่อรู้ว่าพีเนียงนอกใจไปมีภรรยา ไม่ได้ซื้อสัตย์ต่อความรักของพลอย ทรงกล่าวว่า “จะเป็น **กบฏ** หรือเป็น **เพชร** ถ้าเราไปนักรักมันเข้า แล้วหายไปเมื่อไร ก็เสียดาย ยิ่งรักมากก็ยิ่งเสียดายมาก บางคนถึงเสียคนไปก็มี ถ้าเราไม่ยอมทุกข้มาก ไม่ยอมเสียคน ก็อย่าไปรักอะไรให้มากนัก ถึงจะรักก็ต้องรู้**กำพืด**ว่ามันเป็นเพชร หรือเป็นกบฏ ถ้า**รู้ราคาจริง ๆ** ของมันเสียแล้ว ถึงมันจะหายไปเราก็ไม่เสียดายมันนัก” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2552: 220)

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าผู้ประพันธ์เลือกใช้คำที่มีความหมายตรงกันข้าม มาเปรียบต่างให้เห็น ถือเป็นการใช้**อุปลักษณ์ กบฏ** กับ **เพชร** ที่คมคาย ให้ภาพชัดเจนจากนั้นยังเจาะจงใช้คำ **กำพืด** และ **ราคา** เพื่อให้ไม่เสียดายหรือโศกเศร้ามากนัก หากจะต้องผิดหวัง

จ. เหตุการณ์ตอนที่พลอย คุณชายและซ้อยคุยกันเกี่ยวกับชีวิตคู่ เนื้อหาในช่วงนี้ เป็นตอนที่คุณชายกล่าวถึงเรื่องสามี - ภรรยาว่า เธอไม่ชอบให้หญิงกลัวฝ่ายชายนัก ดังข้อความว่า

“ผู้หญิงกลัวผัว ฉันก็ไม่ชอบ บางคนก็กลัวผัวซะจนกลายเป็นบ่าว ฉันไม่เห็นดีเลย แต่ผู้ชายกลัวเมียยิ่งแล้วใหญ่ น่าเกลียดออก กลายเป็นตัวอะไรก็ไม่รู้”

“ใจจริงถ้าฉันได้มีผัวกะเขาสักคน ฉันก็อยากกลัวเขา”

นั่นเป็นคำของซ้อยที่อยู่ในวงสนทนา และแล้วเธอก็พูดลอยๆ ต่ออีกว่า “แต่ฉันกลัวเขาจะมากลัวฉันเสียก่อนเท่านั้น”

จะเห็นได้ว่า จากบทสนทนาของตัวละครช่วงนี้ ผู้ประพันธ์ไม่ได้หลบคำธรรมชาติสามัญ แล้วเลยไปใช้ สามีหรือภรรยา แต่อย่างใด ผัวและเมีย จึงเป็นคำตรงที่สุดและแสดงเอกลักษณ์เฉพาะตัวของผู้ประพันธ์ที่นิยมคำง่ายๆ แต่ก็ชวนฟัง แฝงอารมณ์ขันและเหมาะกับบุคลิกลักษณะของตัวละคร และประโยคที่เป็นความเห็นของคุณชายว่า “ผู้ชายกลัวเมีย น่าเกลียด” ยิ่งดูคมคาย นอกจากนี้ในเหตุการณ์ดังกล่าว ซ้อยได้พูดคำว่า กลัวเข้าไปเข้ามาอยู่หลายที่ มีลักษณะแห่งการเล่นคำและแสดงอารมณ์ขัน เพื่อจะย้ำความหมายมากกว่าจะถูกกล่าวหาว่า อับจนถ้อยคำด้วยยังสรรหาคำอื่นไม่ได้

จ. เหตุการณ์ตอนซ้อยดูหีบหมากของพลอยที่ได้รับจากบิดา ในคราวที่บิดามารห์หรือกับคุณสาย เรื่องจะทูลขอนำตัวพลอยจากเสด็จฯ ไปแต่งงาน ดังข้อความที่ว่า

“ซ้อยดูอะไรนี่สิ” พลอยยื่นหีบหมากที่เจ้าคุณพ่อส่งมาให้ซ้อยดู “เจ้าคุณพ่อท่านฝากคุณอามาให้”

“แม่เจ้าโวย !” ซ้อยร้องขึ้นแล้วเบิกตาโพลง “แล้วนี่แม่จะถือไปกินที่ไหนกัน แม่พลอย แม่ทูนหัว ราวกะเครื่องยศท่านผู้หญิงนั่นนะ!” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2552: 285)

จะเห็นได้ว่าในเนื้อหาตอนนี้ นอกจากผู้ประพันธ์จะได้เจาะจงการสะท้อนค่านิยมและการนับหน้าถือตา ตลอดจนชนชั้นทางสังคม ผ่านทางข้าวของเครื่องใช้ได้อย่างคมคายแล้ว ยังเลือกใช้คำได้ตรงตามลักษณะและบุคลิกของตัวละครอย่างเหมาะสม ทำให้คนมีอารมณ์ขัน มีไหวพริบและปฏิภาณดีอย่างซ้อย กล่าวพูด กล่าวทวน สื่อภาพ สื่ออารมณ์ได้ชัดเจน

ฉ. เหตุการณ์ตอนที่พลอยเฝ้าสังเกตการเปลี่ยนไปของ บุตรสาว ในยุคที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงด้วยการได้รับอิทธิพลตะวันตก

การนำเสนอความเปลี่ยนแปลงของค่านิยมในเรื่องได้นำเสนอผ่านประโลภลูกสาวของพลอยผู้ปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยและการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเด่นชัดคือ “การเปลี่ยนแปลงในตัวประไพนั้นเป็นไปตามกาลสมัย มิใช่เพราะประไพจะตั้งใจขัดเจตนาของพลอยโดยใช่เหตุ พลอยรู้ดีและยอมรับกับตัวเองว่า ถ้าหากประไพทำตามทีพลอยอยากเห็น บางทีประไพก็จะต้องอยู่คนเดียว หรืออยู่กับคนแก่ๆ เช่นพลอย ไม่สามารถจะรู้จักคนรุ่นใหม่ราวคราวเดียวกัน หรือคบกับเพื่อนฝูงได้” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2552: 603)

จะเห็นได้ว่า พลอยมองบุตรสาวอย่างเข้าใจ ทั้งคิดว่า เธอไม่อยู่ในภาวะจะไปกะเกณฑ์อะไรลูกได้ พลอยจึงยอมรับ ตรงนี้ผู้ประพันธ์เลือกใช้คำที่แสดงการยอมรับได้ดี เช่น มีการเปลี่ยนแปลง ไปตาม “กาลสมัย มิใช่จะขัดเจตนา โดยใช่เหตุ” ซึ่งล้วนเป็นคำที่แสดงการยอมรับของพลอยโดยดี ถูกบริบท

ช. เหตุการณ์ตอนพลอยกล่าวถึงบุตรสาวผู้กำลังเติบโต ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของยุคสมัย ดังข้อความที่ว่า

“พลอยยังดูประไพแล้ว ก็ยังรู้สึกตัวว่าเข้าใจลูกสาวน้อยลงทุกที ประไพเริ่มจะสนใจในเพื่อนผู้ชายและสนใจจนออกนอกหน้า จริงอยู่ ประไพมิได้ประพฤติตนให้เสียหายแต่อย่างใด ถึงแม้ประไพจะได้มีโอกาสพบปะกับผู้ชายหนุ่มๆ ที่เป็นพี่น้องของเพื่อนฝูงตามบ้านของคนเหล่านั้น ประไพก็ยังไม่เคยสนิทสนมกับใคร ถึงกับไปมาหาสู่กันถึงบ้าน ทำให้พลอยต้องเลิควมมองดูลูกสาวอย่างฉงน เพราะประไพจะไม่พูดถึงผู้ชายในฐานะเพื่อนฝูงหรือคนรู้จักอีกต่อไป แต่ถ้าพูดถึงผู้ชายที่ไร ประไพก็จะพูดไปในแง่พิจารณาเลือกแฟน” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2552: 635)

จะเห็นได้ว่า ผู้ประพันธ์ได้เลือกใช้คำกริยาและคำขยายต่างๆ แสดงความรู้สึกของพลอย เช่น เข้าใจน้อยลง เลิควมมองอย่างฉงน ใช้คำแสดงอาการปฏิกิริยาของประไพ ที่สื่อภาพได้ชัด เช่น สนใจจนออกนอกหน้า หรือ พูดถึงที่รักก็เข้าไปในทางเลือกแฟน ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ ใช้การวางประโยคที่แสดงความสัมพันธ์อย่างแยบยลความหมาย เช่น ยิ่งดู...ก็ยิ่งเข้าใจน้อยลง และใช้ประโยคโครงสร้างการแย้งความ เช่น ถึงแม้จะมีโอกาสได้พบ ... (ซึ่งแทนที่ประโยชน์

จากการได้เพื่อน) แต่ก็เพื่อพิจารณาเลือกเฟ้น (คือจะเป็นไปในทำนองผู้สาวเพียงเท่านั้น) การเรียบเรียงข้อความลักษณะนี้ ทำให้ประโยคมีน้ำหนักกับกันดี

ข. ตอนที่กำลังถึง “อัน” บุตรชายคนโตของพลอยกับคุณเปรม ซึ่งได้มาพูดชี้แจงกับพลอยผู้เป็นมารดา เมื่อครั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ในบ้านเมือง ดังข้อความที่ว่า

“คุณแม่ฟังผมพูดให้ดี ๆ ถึงแม้ว่าจะได้สาบานต่อหน้าคุณแม่ไปจริง ผมก็ยังไม่เห็นว่าจะผิดคำสัตย์ตรงไหน ผมไม่ถือว่าการกระทำทั้งหมดนี้เป็นกฎ เพราะคนที่คิดการนั้นเจตนาดีต่อบ้านเมือง อยากจะให้เจริญรุ่งเรืองเหมือนเขาอื่น จึงได้ทำไป ผมเชื่อว่าคนที่ทำไปนั้นต่างจงรักภักดีต่อพระเจ้าอยู่หัวเช่นเดียวกับคนอื่น ๆ” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2552: 651)

การใช้ภาษาในช่วงตอนนี้ ผู้ประพันธ์ใช้คำหนักๆ เช่น “ฟังให้ดี ถึงจะสาบานแล้ว ก็ไม่เห็นผิด ไม่ใช่กฎ เจตนาดีแล้วจึงทำ” ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นคำของผู้พูดที่สะท้อนค่านิยมประชาธิปไตยใหม่ ทำให้ตัวละครอย่างพลอยตกใจ ด้วยคาดไม่ถึงว่าลูกจะเปลี่ยนแปลงถึงเพียงนี้ ถือเป็นการใช้คำที่สื่อภาพ สื่ออารมณ์ และกระทบความรู้สึกอย่างยิ่ง ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ถือเป็นตัวอย่างของการใช้ถ้อยคำภาษา ที่ให้อรรถรสได้สอดคล้องกับอารมณ์ของตัวละครและเนื้อเรื่อง จัดเป็นพลังฝีมืออีกด้านหนึ่ง

2.2 กลวิธีการเขียนดี

เนื่องจากผู้ประพันธ์ได้กล่าวไว้ชัดเจนว่า ต้องการให้สื่แผ่นดินเป็นบันทึกสิ่งที่น่าสนใจประวัติศาสตร์ไม่บันทึก แต่ด้วยชั้นเชิงและความสามารถในการเขียน กลับทำให้งานนี้เป็นบันทึกที่คนติดตามอ่านอย่างวางไม่ลง ถือเป็นกลวิธีพิเศษของผู้ประพันธ์เองโดยเฉพาะ ด้วยเขียนให้อ่านง่าย เข้าใจง่ายโดยการเรียงตามลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแผ่นดินตามลำดับรัชกาลและใช้วิธีย้อนเรื่องบ้างสั้นๆ ไม่สับสนซึ่งการเรียบเรียงด้วยลีลาต่างๆ เช่นนี้ มีความน่าอ่านน่าสนใจขึ้นมาก ด้วยการมีเนื้อหาสาระที่อยู่บนพื้นฐานของความจริง (สุวิทย วงศ์วิระ, 2535: 99) ความกระทบกระเทือนใจที่พลอย คุณเปรม อี๊ด และอีกหลายตัวละครในเรื่องได้รับ คือเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง อันมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และส่งผลกระทบต่อประเทศไทยอย่างมากรุนแรง สะท้อนสะท้อนลงไปใใจคนอ่าน และนี่คือ ฝีมือของผู้ประพันธ์ที่มีทั้งความรู้ จินตนาการ อารมณ์และ

ความรับผิดชอบต่อสังคม ใช้การค้นคว้าข้อมูล สืบเสาะแสวงหาและสอบถามจากบุคคลใกล้ชิดและจากเอกสารตำราเพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างถูกต้องสร้างเส้นไทม์ไลน์งานด้วยอารมณ์อย่างละเอียด รับผิดชอบตัวอักษรที่สะท้อนอารมณ์ที่หลากหลายทำให้เกิดความน่าติดตามในการบรรยาย การพรรณนาทุกช่วงตอน ดังจะกล่าวเพียงสังเขปต่อไปนี้

2.2.1 ผู้ประพันธ์ใช้การพรรณนาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ผ่านตัวละคร

ในกรณีนี้เห็นได้ชัดเจนว่า ผู้ประพันธ์ได้เชื่อมโยงเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ผ่านการแสดงออกผ่านลีลาท่าทางและบทสนทนาของตัวละคร ทำให้ผู้อ่านได้เห็นมุมมองและความรู้สึกที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงหรือเหตุการณ์ที่ประสบ เช่น การพรรณนาความรู้สึกของพลกนิกร โดยเฉพาะการพรรณนาถึงอกกับปฏิกิริยาของคุณเปรมผ่านการเล่าเรื่องและความคิดคำนึงของพลอย ตอนที่รัชกาลที่ 5 เสด็จสวรรคตเทคนิคดังกล่าวนี้ถือว่าดีกว่าการเขียนบอกตรงๆ ดังนี้

“คุณเปรมมาถึงโดยพลอยไม่รู้ตัว คุณเปรมเดินขึ้นตึกเบาๆ เข้ามานั่งลงข้างพลอย พอพลอยเหลียวไปสบตาไม่ต้องได้ถามว่าอย่างไร คุณเปรมก็ร้องไห้ คำตอบเหล่านั้นพอแล้วสำหรับพลอย พลอยก้มลงกราบพระบรมรูปแล้วก็ขบหน้าลงกับตักคุณเปรม ร้องไห้สะอึกสะอื้นไม่น้อยกว่าเมื่อครั้งเจ้าคุณพ่อตาย แต่ในใจของพลอยนั้น รู้สึกว่าคราวนี้เป็นความสูญเสียที่มากกว่า แรงกว่า และจะมีผลไกลกว่าเป็นพันหน” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2552: 406)

2.2.2 การดำเนินเรื่อง

ผู้ประพันธ์มีความสม่ำเสมอในการสร้างและรักษาอุปนิสัยใจคอ บุคลิกลักษณะของตัวละคร ถือเป็นฝีมือและเทคนิคเด่นอย่างยิ่งที่ทำให้ภาพนั้นๆ ชัดเจนในใจผู้อ่าน เทคนิคดังกล่าวถึงนี้ถือเป็นลักษณะเด่นในกลวิธีเขียนของผู้ประพันธ์ที่สร้างตัวละครได้อย่างสมจริง และทั้งเจตนาใช้ ความตรงกันข้ามให้ตัวละคร เสนอผิดแผกแตกต่างอย่างน่าสนใจ ดังเห็นได้จากพลอยและช้อยที่ผู้ประพันธ์ได้ทำให้ผู้อ่านหลงรัก ได้รับอรรถรสจากทุกถ้อยวลี โดยเฉพาะพลอยซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่อง ผู้ประพันธ์ให้พลอยคิด พูดและทำอย่างมีเหตุผล เป็นการเรียกความเห็นอกเห็นใจจากผู้อ่านได้ต่อเนื่องมากที่สุด และสำหรับช้อย ผู้ประพันธ์

ก็ได้กำหนดให้เป็นผู้แสดงปรัชญาแห่งการดำรงชีพออย่างน่าอัศจรรย์ใจ และทั้งได้สร้างความแจ่มใส แคล้วคล่องว่องไว มีไหวพริบและปฏิภาณ ผสานอารมณ์ขันให้ข้ออย่างที่สามารถเป็นตัวแทนของสาวชาววังได้อย่างเหมาะสม ดังคำของผู้ประพันธ์ที่ผู้เขียนได้กล่าวถึงไว้แล้วข้างต้นในบทความนี้

ในส่วนบุตร-ธิดาของพลอย ผู้ประพันธ์ก็ได้กำหนดบุคลิกให้อย่างสมจริง นั่นคือ

อัน สัตย์ซื่อมีกตัญญูต่อพลอยและแผ่นดิน

อัน เป็นคนหัวก้าวหน้า รักชาติ จริยจัง จนเกือบจะทำให้มารดา

ผิดหวัง

อ้อต เป็นนักอักษรศาสตร์ มีปรัชญา ทว่าอาจดูไม่จริงจัง

กับชีวิต

ประไพ ผู้เป็นคือตัวแทนของสาวรุ่นใหม่ ทั้งในความคิดและการกระทำ

ความหลากหลายของลักษณะและบุคลิกตัวละครเช่นนี้ ถือเป็นเสน่ห์อันสำคัญ ที่เกิดจากเทคนิคการสร้างตัวละคร ซึ่งเป็นพลังฝีมือในด้านกลวิธีการประพันธ์

ทั้งหมดที่กล่าวมาตั้งแต่ต้น คือข้อมูลที่จะยืนยันเป็นข้อสรุปว่า สี่แผ่นดิน คือวรรณกรรมที่รังสรรค์ด้วยพลังฝีมือของศิลปินแห่งชาติ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อย่างแท้จริง ทั้งนี้ด้วยเด่น ดี ครอบคลุมทุกด้าน ทั้ง เนื้อหาสาระอันมีคุณค่า แนวคิดเน้นปรัชญาแห่งชีวิต สำนวนภาษางดงาม กว้าง คมคาย ได้อรรถรส และเทคนิคการประพันธ์มีลักษณะเหมาะสม ลงตัว สอดคล้องกับค่านิยมในหนังสืออนุสรณ์ 20 เมษายน 2554 “100 ปี ชาตกาล บุคคลสำคัญของโลก ชื่อคึกฤทธิ์” ที่ว่า งานวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รับการยอมรับกันโดยทั่วไปว่า “ทรงคุณค่าทางวรรณศิลป์และสมบูรณ์พร้อมด้วยองค์ประกอบของวรรณกรรมชั้นเลิศ โดยเฉพาะบันเทิงคดี ถือว่ามีชั้นเชิงและความสามารถในการจำลองชีวิตมนุษย์ วัฒนธรรมและสังคม ในโลกแห่งความเป็นจริงให้เป็นโลกใบเล็กได้อย่างเข้มข้นและเปี่ยมด้วยพลัง ความสมจริงที่ปรากฏในจินตภาพของผู้อ่าน ทั้งกระจำจกระทบความรู้สึก สร้างอารมณ์สะท้อนใจและจับใจอย่างยั่งยืน และใช้ปรัชญาญานเฉพาะตนในการโน้มน้าวใจผู้อ่านให้ตระหนักด้วยตนเองว่า ชีวิตของบรรดา

ตัวละคร...มิได้แตกต่างจากผู้อ่านแต่อย่างใด” (100 ปี ชาตกาล บุคคลสำคัญของโลก ชื่อคึกฤทธิ์, 2554)

บรรณานุกรม

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2553). **คึกฤทธิ์พูด วรรณกรรมกับสังคม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ คึกฤทธิ์ 80 ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม ราชกุมารี.

_____. (2552). **สี่แผ่นดิน เล่ม 1** พิมพ์ครั้งที่ 14 . กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.

_____. (2552). **สี่แผ่นดิน เล่ม 2** พิมพ์ครั้งที่ 14 . กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.

มูลนิธิคึกฤทธิ์ 80 ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (2554). **100 ปีชาตกาล บุคคลสำคัญของโลก ชื่อคึกฤทธิ์**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิคึกฤทธิ์ 80 ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

สมบัติ ภูภาณจน์. (2554). **...คือ คึกฤทธิ์**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิคึกฤทธิ์ 80 ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

สุวิทย์ ว่องวิระ. (2535). **วิเคราะห์คึกฤทธิ์ พินิจสี่แผ่นดิน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.